

Tomasz Wicherkiewicz, prof. UAM dr hab.

Zakład Polityki Językowej i Badań nad Mniejszościami Instytutu Orientalistyki

Wydziału Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ul. Grunwaldzka 6, 60-780 POZNAŃ

wicher@amu.edu.pl

RECENZJA W PRZEWODZIE DOKTORSKIM
pana STEPHENA BRANIGANA
rozprawy p.t.
CULTURAL BIAS IN CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Pan Stephen Branigan przedstawił w postępowaniu o nadanie stopnia doktora pracę w języku angielskim poświęconą *Uprzedzeniom kulturowym w współczesnym nauczaniu języka angielskiego*, powstałą w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Opolskiego.

Na początku niniejszej recenzji dalej podpisany stwierdzić powinien, że praktycznie całkowicie rezygnuje z uwag o charakterze językowym, ponieważ siłą rzeczy oczywistych, kompetencja językowa Autora w języku angielskim jest na poziomie rodzimego użytkownika języka, którego jest też doświadczonym i praktykującym nauczycielem. Uwagi odnosić się będą jedynie zatem do merytorycznej i formalnej – a nie językowej – stron rozprawy. Recenzent stwierdza również, iż tematyka pracy znajduje się wyraźnie w polu paradygmatów badań i praktyk glottodydaktycznych – które, otwarcie mówiąc, nie stanowią głównej perspektywy badawczej i pragmatycznego profilu akademickiego profilu recenzenta, w głównej mierze socjolingwisty i antropologa lingwistycznego. W recenzji mogą się znaleźć zatem fragmenty świadczące o nieco odmiennej perspektywie metodologii i dyscyplinie badań piszącego te słowa.

Przedstawiona do recenzji rozprawa stanowi tom czytelnie, przejrzystie i logicznie skomponowany z dziewięciu numerowanych rozdziałów zgrupowanych w trzech metodologicznie odróżnialnych częściach, uzupełnionych wstępem przedstawiającym i

uzasadniającym wybór problemu i pytań badawczych, bardzo zasadnym podsumowaniem, spełniającym w zasadzie rolę doskonalszego od niego samego streszczenia pracy, bogatą bibliografią, która obejmuje bardzo szerokie spektrum literatury przedmiotu (a w konstrukcji i kompletności której recenzent nie stwierdził żadnych znaczących uchybień), właściwie odniesionymi załącznikami, oraz krótkimi streszczeniami w językach angielskim i polskim. Zawarcie tych wszystkich elementów pracy na 173 zaledwie stronach stanowi odważne przedsięwzięcie, ale nie objętość wszak podlega ocenie recenzenta, a formalna konstrukcja i merytorycznie spełniająca wymogom stawianym rozprawom doktorskim treść...

Poważnym brakiem w kontekście praktycznego wykorzystania zawartości i wyników pracy okazał się brak jakiegokolwiek INDEKSU – jego obecność znacznie ułatwiłaby i recenzentowi, i czytelnikom-użytkownikom poruszanie się po zagadnieniach rozprawy. Mieszane uczucia, acz nieczęste w trakcie lektury tekstu, budzi mieszanie stylu, który z akademickiego w niektórych miejscach przybiera formę popularno-dziennikarskiego. Może być to wpływ stylu językowego stosowanego w niektórych ze źródeł obficie wykorzystywanych przez Autora (np. popularyzujących język[oznawstwo] prac D. Crystala).

Jako cel będącej przedmiotem niniejszej recenzji pracy doktorskiej jej Autor wyznaczył sobie rozpoznanie i analizę postaw etnocentrycznych oraz kulturowych uprzedzeń występujących w kontekście nauczania języka angielskiego jako obcego, szczególnie w aspekcie transformacji jego pozycji: z języka obcego na język międzynarodowy lingua franca (ELF). We wstępie zwrócono zatem umiejętnie uwagę na główne cele i metody dotychczasowego, tradycyjnego modelu nauczania języka angielskiego, które zwraca(ło) główną uwagę na komunikację z rodzimymi anglofonami, i to zwłaszcza z Wielkiej Brytanii oraz Stanów Zjednoczonych.

W pierwszej części, poświęconej m.in. tłu rozwoju języka angielskiego jako międzynarodowego wykazano, że ze względu na historyczne pochodzenie nauczania języka angielskiego w kontekście kolonializmu i brytyjskiego imperializmu, nauczanie tego języka początkowo służyło bardziej realizacji politycznej i ekonomicznej potęgi anglofonii, niż korzyściom z perspektywy uczących się. Szeroko odniesiono się również do koncepcji imperializmu językowego, dowodząc, że we współczesnym nauczaniu języka angielskiego jako obcego nadal występują elementy uprzedzeń związanych z nierównowagą władzy. Jako jednym z ich przykładów przyjrano się centralnemu miejscu rodzimych użytkowników w nauczaniu języka angielskiego jako obcego, znaczne dochody przynoszone brytyjskiej głównie gospodarce

przez światowy system nauczania tego języka oraz promowanie go przez światowe mocarstwa anglojęzyczne w celach politycznych. Słabo – jeśli w ogóle – zauważalne jest w pracy podejście do języka angielskiego jako nie tylko międzynarodowej *lingua franca* o proveniencji zdecydowanie (post-)kolonialnej, ale i do jednego z języków (wielo-)państwowo-narodowych o charakterze PLURICENTRYCZNYM, tzn. posiadającym więcej niż tylko brytyjskie i północnoamerykańskie formy quasistandardowe, ale i te odmiany, które mniej są obecne w dyskursie publicznym w ogóle i w tej pracy w szczególności, m.in. indyjską, południowoafrykańską, australijską, nowozelandzką, i in. skupione w tzw. wewnętrznym i zewnętrznym kręgu. W bibliografii jakkolwiek pojawiają się co prawda kluczowe dla tej typologii prace B.B. Kachru 1985, brak jednak indeksu uniemożliwia znalezienie i porównanie wszystkich miejsc, w których mowa jest szerzej o jej kontekście i konsekwencjach w samej (wewnętrzno-zewnętrznej) polityce językowej i (planowaniu) nauczania w globalnej anglofonii (umożliwia to jedynie praca z elektroniczną wersją rozprawy). W opinii recenzenta, w debacie dotyczącej (post-)kolonialnych uwarunkowań globalnego rozwoju angielskiego jako *lingua franca* brak jest nowocześniejszych, niż np. „Trzeci Świat” odniesień terminologiczno-kategoryzujących do np. globalnego Południa vs. Północy. Pomniejsza uwaga z kolei dotyczy pożądanego wzmiankowania w opisywaniu tła współczesnej sytuacji i procesów/wydarzeń, które doń doprowadziły, epizodu propozycji tzw. BASIC English (*British American Scientific International and Commercial English*) Ch.K. Ogdena i jego skutków.

Innym z wskazanych celów rozprawy pracy było nazwanie potrzeb współczesnych uczniów, którzy niekoniecznie zamierzają ograniczać używanie języka do komunikacji jedynie z rodzimymi jego użytkownikami, co stanowiło tradycyjne założenie głównego nurtu nauczania języka angielskiego jako obcego. Po ich ustaleniu, celem było(by) uwzględnienie ich w metodologii nauczania poprzez zwiększenie świadomości istniejącej nierównowagi kulturowej u zainteresowanych stron, takich jak instytucje edukacyjne, wydawcy materiałów nauczania, nauczyciele, oraz sami uczniowie. Istotnym celem miało też być przedstawienie propozycji lepszego zaspokojenia potrzeb współczesnych uczniów języka angielskiego poprzez dostarczenie autentycznych materiałów o treściach i wymiarze wielokulturowości oraz rozwijanie umiejętności w zakresie komunikacji międzykulturowej. W kolejnym rozdziale pracy Autor zawarł też, iż tzw. komunikacyjne nauczanie języka (ang. *Communicative Language Teaching*, CLT) jako metodologia o pochodzeniu i perspektywie zachodniej uczy spojrzenia na świat z tejże perspektywy kultury anglojęzycznej/zachodniej. W tym miejscu po raz pierwszy, ale przy lekturze dalszych fragmentów pracy wahania recenzenta budzi to ujednoznaczenie kultury i

perspektywy zachodniej z anglofońską. Takie przedstawienie wydaje się w istocie już nie tylko zachodniocentrycznym, ale wręcz „metaanglocentrycznym”, porzucając nawet próby wzmianek o „franko-, luzo-, lub hispanocentryzmach” itp.

W tym miejscu zawrzeć można uogólnioną uwagę recenzenta co do sposobu korzystania i przytaczania monograficznych źródeł wykorzystywanych przez Autora bardzo ekstensywnie, a jednostkowo. Mowa tu o dość monotonnym cytowaniu poszczególnych źródeł (np. D. Crystala i/lub R. Phillipsona) w sporych fragmentach tekstu, tak, jak byśmy do czynienia mieli z recenzjami ich prac, a nie z ich komparatywno-kontrastywnym krytycznym wykorzystaniem jako źródeł w omawianym akurat temacie. Obfite korzystanie z monograficznych w swoim wydźwięku i charakterze źródeł stwarza bowiem pułapkę bezkrytycznego lub mało krytycznego przyjmowania zawartych tam twierdzeń, konkluzji, rezultatów. Pomimo szerokiej i kompetentnej zawartości bibliografii wykorzystanych źródeł, brakuje tam niektórych – a wydających się oczywistymi w omawianych kontekstach – publikacji, np. przy obfitym i obszernym cytowaniu prac R. Phillipsona brakuje nieco odniesień do prac pracującej z nim w małżeńskim tandemie Tove Skutnabb-Kangas, która wprowadziła do dyskursu lingwistycznego i pozalingwistycznego pojęcia „językobójstwa” czy „lingwizycmu” (jako prześladowania ze względu na używaną odmianę językową).

W kolejnej części poświęconej analizie materiałów dydaktycznych, okoliczności ich tworzenia, wymogów dydaktycznych i odniesień do modeli kulturowych Autor podjął krytyczny dyskurs akademicki na temat podręczników, które w sporym stopniu produkowane są zwłaszcza w krajach anglojęzycznych z przeznaczeniem na użytek światowy, wciąż zachowując tradycyjną zależność od anglocentrycznych faktów i treści kultury, nie zawierając zaś odniesień do kultur lokalnych. Dla empirycznego potwierdzenia zaproponowanych tez dotyczących stereotypowego i powierzchownego charakteru przedstawiania weń świata, Autor zbadał, czy treści podręczników zmieniały/zmieniają się równoległe z trwającą ewolucją języka angielskiego jako *lingua franca*, w obliczu której uczący się już nie potrzebują tak dużej proporcji anglojęzycznych treści, a oczekują wielokulturowości. Badanie objęło analizę porównawczą dwóch wydań podręcznika *English File* (z 1996 i 2020 r.), a jego rezultaty wykazały niewielkie spadki udziału treści brytyjskocentrycznych na rzecz treści międzynarodowych w okresie między owymi dwiema edycjami. Niemniej jednak, wyniki te w dużej mierze potwierdziły te argumenty krytyki akademickiej, według której wydawcy nie uznali ani nie zareagowali na współczesne potrzeby zwiększenia kontekstualizacji lokalnej oraz wielokulturowości w treściach. Dodatkowo wykazało

to, że podręczniki do nauczania języka angielskiego mają tendencją włączania materiałów, które nie odpowiadają kulturowym potrzebom i oczekiwaniom uczących się, koncentrując się na wartościach anglocentrycznych. Ze strony recenzenta na podkreślenie zasługuje bardzo płynne, biegłe i kompetentne poruszanie się Autora po tematyce i w granicach dyskursu metodologicznego dotyczącego edukacji międzykulturowej.

Kolejnym celem postawionym sobie przez Autora rozprawy było rozpoznanie rzeczywistych oczekiwań/wymogów kulturowych uczniów w ramach nauki języka angielskiego, zwłaszcza w kontekście wrażliwości międzykulturowej – w ramach którego lekcje języka angielskiego powinny postulatywnie uwzględniać elementy kultur reprezentowanych przez uczniów. Aspekt ten traktowano jako jeszcze istotniejszy, jeśli nauczyciel jest rodzimym użytkownikiem angielskiego. Recenzent ocenia to podejście jako bardzo pożądane, a jego omówienie za bardzo cenne w toku badawczych rozważań przez Autora. Za szczególnie istotne poznawczo uważa on zbadanie potrzeb uczniów pochodzących z kultury niezachodniej, tak aby móc uzyskać jeszcze szerszą perspektywę; dlatego do badania postaw wybrano grupę chińskich studentów uniwersyteckich. Wybór ten ma w opinii recenzenta zarówno pozytywne, jak i negatywne strony – z jednej strony zapewnia bowiem rzeczywisty wgląd w spojrzenie przedstawicieli jednego z niezachodnich kręgów kulturowych, z drugiej strony jednak nie jest (bo być nie może) reprezentatywne dla całego wachlarza postaw innych kręgów kultury. Wyniki analizy jakościowej badania 21 uczestników wykazały, że ta konkretna grupa uczniów wyraża potrzebę uwzględnienia w zajęciach języka angielskiego odniesień do zarówno swojej kultury, jak i innych kultur; wyrażają także chęć dyskusji na temat zagadnień międzykulturowości. Jako przykładowe powody podano m.in. znaczenie komunikacji w języku angielskim w samych Chinach i innych miejscach, oraz znajomość tematów/realiów chińskich, które mogli łatwiej omawiać po angielsku. Niektórzy wyrazili także chęć dzielenia się wiedzą na temat kultury chińskiej z kolegami/koleżankami za granicą. Badanie to wykazało racjonalne uzasadnienie dla uwzględnienia kultur reprezentowanych przez uczniów - oraz innych - w zajęciach języka angielskiego.

Interesujący kolejny rozdział poświęcony został odmianom języka angielskiego w współczesnym nauczaniu tego języka jako obcego. Oparto go na analizie opinii uczestników dyskusji, która odbyła się na dwóch dyskusyjnych portalach społecznościowych (reddit.com), a obejmującej 33 wypowiedzi zainteresowanych nauczaniem języka angielskiego, w tym językoznawców, nauczycieli i uczniów z różnych miejsc na świecie. Stwierdzono, że mimo

niezaprzeczalnych zalet tradycyjnego modelu nauczania standardowego języka angielskiego przez rodzimych użytkowników, pozostaje on jednorodny i nieelastyczny. Język angielski, gdy jest używany jako lingua franca, może korzystać na mniej ścisłym przestrzeganiu tego jednorodnego i nieelastycznego modelu, biorąc pod uwagę uwzględnienie odmian językowych anglofonii oraz języka angielskiego jako właśnie lingua franca. Tu recenzentowi przychodzi ocenić specyficzny w skali całej pracy rozdział piąty, który jak Autor uczciwie zaznacza, stanowi wersję opublikowanego przezeń w 2022 r. artykułu w *Półroczniku Językoznawczym Tertium*. Stąd też zapewne wynikają bardzo zauważalne w tym tekście powtórzenia treści, twierdzeń, przykładów i źródeł słusznie obecnych i wykorzystanych już w innych fragmentach pracy.

W następnej części pracy wykorzystano poprzednie ustalenia i rezultaty w celu znalezienia rozwiązań problemów, takich jak etnocentryzm i nadmierne wyeksponowanie metodyki i treści związanych z kulturą anglofońską w nauczaniu języka angielskiego, przy uwzględnieniu potrzeb współczesnych uczniów polegających na ograniczeniu treści anglocentrycznych na rzecz większej ilości kontekstów lokalnych i międzykulturowych oraz rozmaitych umiejętności międzykulturowych. Badania przeprowadzono analizując i próbując przezwyciężyć etnocentryzmy, które mogły istnieć w postawach zarówno nauczycieli, jak i uczniów przed wejściem do klasy. Nauczyciele mówiący językiem angielskim jako rodzimym mogą bowiem nie zauważać dominujących aspektów swojego języka i kultury, nauczyciele zaś nieanglojęzyczni mogą mieć pojęcie o kulturze anglojęzycznej niewłaściwie oparte na stereotypach; uczniowie zaś mogą być pozbawieni umiejętności międzykulturowych z powodu ograniczonego kontaktu z innymi kulturami i mogą być oporni na naukę lub rozwój takich kompetencji. Identyfikacja i zbadanie tych barier stanowić może punkt wyjścia do włączenia w metodykę nauczania angielskiego tzw. międzykulturowej kompetencji komunikacyjnej (*Intercultural Communicative Competence - ICC*) która może okazać się użyteczna w nauczaniu języka, ponieważ ułatwia równoczesny rozwój kompetencji międzykulturowych i językowych. Uwagę recenzenta w tym fragmencie pracy przykuły wymagające zdecydowanie więcej kontekstualnego i definicyjnego objaśnienia stosowanych odniesień do np. „patriotyzmu”, „dumy”, czy z innego zakresu - umiejscowienia dyskusji w perspektywie np. kontaktu językowego.

W dalszej części Autor prowadzi rozważania nad sposobami integracji ICC w lekcje języka angielskiego oraz dostosowania istniejących treści w np. podręcznikach głównego nurtu, by uwzględniały one lokalne i międzynarodowe konteksty, nie odbiegając zanadto od obowiązujących programów i metodyki nauczania. Wykazano też, że ogólną tematykę

podręczników można tak dostosować, by obok komponentów nauki języka uwzględniała też elementy ICC, a takie uwzględnienie umiejętności międzykulturowych nie obniżyło wartości nauki języka, w niektórych przypadkach wręcz ją wzmacniając. Próba badania i odpowiedzi, czy możliwe jest skonsolidowanie tej wiedzy w praktycznej formie, która odpowiadałaby rzeczywistej pragmatyce nauczania języka angielskiego, doprowadziła do stworzenia modelu lekcji języka angielskiego zaproponowanego w kolejnym rozdziale; model takiej lekcji ma na celu pomoc w zmniejszeniu nadmiernego nacisku na kontekst anglocentryczny, wpływu nauczycieli mówiących angielskim jako językiem rodzimym, dostarczanie uczniom więcej kontekstów lokalnych i międzykulturowych, oraz języka i umiejętności potrzebnych do komunikacji międzykulturowej w angielskim jako *lingua franca*. Dodatkowo Autor przeprowadził badanie reakcji uczniów i nauczycieli na ten modelowy materiał lekcyjny podczas jego stosowania w klasie. Wyniki badań akcji ogólnie wykazały pozytywne przyjęcie ze strony uczniów, którzy, nieświadomi celów badania, rozpoznali te elementy w lekcji, które odpowiadały ich potrzebom dotyczącym treści międzykulturowych i umiejętności komunikacji. Nauczyciele zaś wykazali reakcje neutralne do pozytywnych; jedyny negatywny komentarz ze strony tych ostatnich dotyczył odstępstwa od głównych praktyk metodycznych, co może sugerować, że ewentualny opór wobec stosowania takich materiałów może wynikać bardziej ze strony dydaktyków.

W odniesieniu do właściwie całej rozprawy recenzent zwraca w tym miejscu uwagę na niedookreślony charakter coraz częściej dyskutowanego, a nawet kwestionowanego pojęcia „rodzimego użytkownika języka / native-speakera” – zwłaszcza w kontekście wyników badań psycholingwistycznych, by odnieść się tu do jednej choćby reprezentatywnej publikacji: Cheng, Laretta S.P., Danielle Burgess, Natasha Vernooij, Cecilia Solís-Barroso, Ashley McDermott & Savithry Nambodiripad 2021. The Problematic Concept of Native Speaker in Psycholinguistics: Replacing Vague and Harmful Terminology With Inclusive and Accurate Measures, *Frontiers in Psychology - Policy and Practice Reviews* 12 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.715843>

W podsumowaniu rozprawy przedstawiono

* przekonujące zestawienie empirycznych wyników w odniesieniu do pytań badawczych:

1. Na ile obecne są w nauczaniu języka angielskiego etnocentryzm i uprzedzenia kulturowe
2. Jakie są potrzeby współczesnych uczniów języka angielskiego, zwłaszcza jeśli chodzi o kulturę i odmianę języka, której się uczą
3. Jak nauczanie języka angielskiego może bardziej świadomie odpowiadać międzykulturowym potrzebom współczesnych uczniów;

* *Teoretyczne implikacje i obszary dalszych badań*

* *Implikacje praktyczne*

* *Ograniczenia badawcze,*

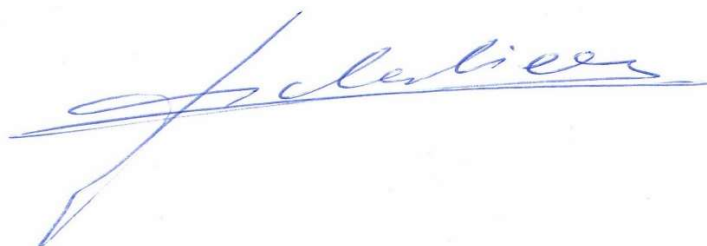
które całościowo świadczą o odpowiednim przygotowaniu Autora i konsekwencji metodologicznej w całej rozprawie.

Wniosek końcowy

Pomimo przedstawionych w powyższej recenzji uwag pod kątem przede wszystkim struktury rozprawy p. S. Branigana, i popełnionych tam pewnych błędów, usterek lub niedoskonałości, ale biorąc z kolei pod uwagę jednoznacznie pragmatyczne podejście do prowadzonych przez siebie umiejętnie (acz nie szeroko zakrojonych) badań i ich rezultatów, reprezentatywność zastosowanych metod badawczych oraz bardzo dobry poziom merytoryczny, oceniam ją pozytywnie jako opracowanie oryginalne oraz wartościowe naukowo, podkreślając zwłaszcza jej szczególne znaczenie praktyczno-metodologiczne.

Stwierdzam zatem, że dysertacja pana Stephena Branigana spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim i może stanowić podstawę do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Poznań, dnia 14 lutego 2024 r.

Tomasz Wicherkiewicz
profesor UAM
ul. Arnikowa 18, 61-680 Poznań, PL
tel. (+48) 606635571
wicher@amu.edu.pl